

meningsverschillen uiteengezet. In het daaropvolgende hoofdstuk ('De eilanden', 78-105) gaat Brunei in gesprek met deze Antwerpenaren (zoals koopman Hooftman en de kaartenhandelaar Ortelius) over de eerder gemaakte reizen langs de noordelijk gelegen eilanden en wat er waar en niet waar kon zijn in de oude reisverslagen.

'De doorvaart bij noorden om ' (106-139) beschrijft onder meer de laatste reis van Brunei, die hem fataal werd. Hiermee waren de pogingen om via het noorden China en Cathay te bereiken nog niet ten einde. Na politiek getouwtrek tussen verschillende Hollandse steden over financiering, oogmerk en realisatie werden er nog verscheidene tochten door onder anderen Willem Barentsz. en Jacob Heemskerck ondernomen. Door onevenredig lange voorbereidingstijd vertrok de derde tocht een maand te laat en werd dan ook een ramp. Een decennium na Brunei reizen zouden de pogingen een doorvaart naar het oosten te vinden samen met Barentsz. en Heemskerck voorlopig stranden op Nova Zembla. Marijke Spies is erin geslaagd, ongetwijfeld door haar letterkundige achtergrond, een bijzonder goed leesbaar en bijna spannend historisch boekje af te leveren. Een literatuur- en afbeeldingenlijst is bijgevoegd.

Lianne Damen

F. W. Schmidt, *'Te laate genodigt of in't geheel vergeten'. De positie van Hasselt en Steenwijk binnen het bestuur van het gewest Overijssel 1621 -1795'* (Dissertatie Utrecht 1994; [Dronten: de auteur, De Ketting 25, 8251 LD Dronten], (niet in de handel), 1994,233 blz., ISBN geen).

Te laate genodigt of in't geheel vergeten gaat slechts ten dele over het thema dat de ondertitel van deze Utrechtse dissertatie aangeeft. De meeste pagina's zijn namelijk ingeruimd voor een beschrijving van de geschiedenis van beide plaatsjes tijdens de zeventiende en de achttiende eeuw. Daarbij krijgt de lezer informatie over sociaal-economische aspecten, bevolkingsomvang en de lokale politiek, vooral met betrekking tot burgerbewegingen, de patriottentijd en de vermeende oligarchisering van het bestuur.

De studie behandelt formeel de periode die begint met het einde van het twaalfjarig bestand in 1621. Hervatting van de oorlog betekende hogere lasten en het was de onvrede over de verdeling van de extra lasten, die Hasselt en Steenwijk in 1621 tot een gezamenlijk verzet tegen hun behandeling door de Staten van Overijssel bracht. Het Overijsselse platteland en de kleine steden, met uitzondering van Hasselt, Steenwijk en Oldenzaal, werden sinds het einde van de zestiende eeuw gecontroleerd door de drie ridderschappen. In de Staten hadden de ridderschappen elk één stem, net als Zwolle, Kampen en Deventer. Hasselt en Steenwijk (Oldenzaal was in 1605 in Spaanse handen gevallen) waren niet vertegenwoordigd in de Staten. Slechts bij het verklaren van oorlog, het sluiten van vrede en het kiezen van een stadhouder, mochten de kleine steden hun 'deliberaties en swaerigheden' inbrengen. Ze hadden echter geen concluderende stem, althans niet volgens de vertegenwoordigers van de drie grote steden en de drie ridderschappen. Hasselt en Steenwijk dachten daar zelf echter anders over. Zij meenden op grond van allerlei oude, helaas vaak verloren gegane stukken, dat zij dezelfde rechten bezaten als Deventer, Zwolle en Kampen. Rechten en vrijheden die in de eerste plaats betrekking hadden op belastingen, tolgelden en benoemingen, en die dus belangrijk waren voor de economie en financiën van beide stadjes.

Schmidts proefschrift schetst de verbetering waarmee de stadsbesturen van Hasselt en Steenwijk tot 1672—tevergeefs—bleven streven naar een gelijke status. Die pogingen hadden alleen kans van slagen wanneer de grote steden en de ridderschappen onderling verdeeld waren,

zoals tijdens het conflict rond de benoeming van Van Haersolte tot drost van Twente in 1653. Dergelijke conflicten waren in de regel echter van betrekkelijk korte duur. Een twee dagen durende kannonade van Hasselt door Zwols en Kamper geschut in 1657, waarbij zelfs de kerk niet werd gespaard, maakte duidelijk hoe de verhoudingen lagen. Na 1672 werd het optreden van Hasselt en Steenwijk defensiever. Behouden wat men had werd het parool. Van een mogelijke positieverbetering was geen sprake meer. Met de benoeming van Willem III tot stadhouder van Overijssel begon namelijk de bemoeienis van 'boven' met de samenstelling van de magistraat en later ook met andere interne politieke kwesties. Het felle verzet van Hasselt en Steenwijk tegen het ingrijpen door de Staten tijdens de plooiërijen van 1703 moet volgens de auteur dan ook primair worden verklaard vanuit de vrees dat ridderschap en steden met schendingen van lokale rechten, in het voetspoor van de stadhouder zouden treden. Die vrees werd in de loop van de achttiende eeuw bewaarheid. De beperkt adviserende rol werd steeds meer louter ceremonieel en zeker wanneer onenigheid daartoe de gelegenheid bood, bemoeiden de Staten en later de stadhouder zich actief met wat er in Hasselt en Steenwijk gebeurde.

'Te laate genodigt of in't geheel vergeten' beschrijft de ook uit andere gewesten bekende geschiedenis van machtsconcentratie en contractie. Bitter constateerde de secretaris van Hasselt in 1783 dat kleine steden het '...droevig slagtoffer der groote, en vermogende Steden worden, welke doorgaans de kleindere, allengskens, en als 't waare, tot het hemd toe ontkleden...'. Van een initiatief van elf andere kleine steden in 1785 om hun dezelfde — beperkte — rechten als Hasselt en Steenwijk te geven, wilden beide stadjes echter niets weten!

Zoals eerder werd opgemerkt biedt deze studie meer dan alleen een beschrijving en analyse van de positie van Hasselt en Steenwijk binnen het bestuur van Overijssel. Op zich behoeft de uitbreiding van het onderzoeksthema niet te worden betreurd. Ze levert ten eerste interessante gegevens op voor een type samenleving dat in het historisch onderzoek relatief weinig aandacht heeft gekregen. Hasselt en Steenwijk kunnen met recht als kleinstedelijk worden gekwalificeerd. Hasselt telde ongeveer 1000 inwoners, Steenwijk tussen de 1000 en 1500. En ofschoon Hasselt in 1732 een 'welvarend en rijk steedje' werd genoemd, bedroeg het totale vermogen van alle ingezetenen bij elkaar in 1724 nog geen 79.000 gulden, ongeveer het gemiddelde vermogen van één Goudse regent. Ten tweede heeft de auteur met zijn keuze voor Overijssel het in zijn ogen heersende hollandocentrisme willen doorbreken. En ten derde lijkt het eigenlijke onderwerp ook wat mager voor een dissertatie, wanneer we ervan uitgaan dat de auteur alle beschikbare bronnen heeft benut.

De verbreding van het onderzoeksthema heeft echter als nadeel dat de verschillende (hoofd)thema's niet altijd maximaal worden uitgediept en ook niet altijd even duidelijk met elkaar worden verbonden. Geregeld krijgt de lezer het idee dat het hier toch primair een stadsgeschiedenis betreft. Een ander bezwaar betreft het vrij kritiekloos toepassen van begrippen als: elitisering, oligarchisering, gesloten regentenstand, nivellering van het bestuur en aristocratische patriotten. Wat is de betekenis van dergelijke begrippen in plaatsjes als Hasselt en Steenwijk, waar de burgemeesters — acht in Hasselt, zes in Steenwijk — zelf werkten en meestal nog geen 2000 gulden kapitaal bezaten? Treffend in dit verband is ook het voorbeeld van de dochter van een van de belangrijkste achttiende-eeuwse Hasselter burgemeesters. Zij was gewoon als meid in dienst bij een burgemeester van Enkhuizen. Bovendien zijn de kwantitatieve bewijzen die Schmidt aanvoert voor de oligarchisering en afsluiting van de regentenstand van beide stadjes niet overtuigend. Het gaat om zeer kleine aantallen en geringe veranderingen. Wat zegt het bijvoorbeeld dat het aandeel in het bestuur van Steenwijk van twee families toenam van 67% tussen 1621 en 1672 tot 77% in de periode 1703-1749, om daarna te dalen tot 6%? In Hasselt was de macht in de jaren tussen 1703 en 1749 bovendien juist over meer families gespreid dan in enige andere periode.

Kritiek is ook mogelijk op het vrijwel ontbreken van vergelijkingen met de situatie elders: niet met betrekking tot de positie van kleine steden, noch wat betreft het karakter van kleinstedelijke politiek en samenlevingen. In de Hollandse Staten was bijvoorbeeld een 'verbond van kleine steden' actief. En waarom zijn wel artikelen van Schutte over patriottisme en de stadhouders gebruikt, maar niet diens studie over Graft, of die van Noordam over Maasland? Deze dissertatie is trouwens over de hele linie tamelijk theorie-arm.

Slordig is een fout in tabel 11 (aandeel van de afzonderlijke regentenfamilies in het bestuur van Hasselt). De familienamen Katholiek en Adel wekken achterdocht, zeker wanneer die niet terugkomen in het register van persoonsnamen. Het lijkt mij dat hier categorieën en families zijn vermengd en bij elkaar zijn opgeteld om aan honderd procent te komen. Ondanks deze kritische opmerkingen heb ik deze helder geschreven dissertatie met plezier gelezen, vooral omdat niet zoveel bekend is over het reilen en zeilen in plaatsen als Hasselt en Steenwijk.

Joop de Jong

B. R. Buddingh', *Van Punt en Snoa. Ontstaan en groei van Willemstad, Curaçao vanaf 1634, De Willemstad tussen 1700 en 1732 en de bouwgeschiedenis van de synagoge Mikvé Israël-Emanuel 1730-1732* ('s-Hertogenbosch: Aldus, 1994, 251 blz., f49,50, ISBN 90 70 545 28 4).

Dit boek is eerder in 1994 als proefschrift verschenen aan de Technische Universiteit te Delft. De eerste aanzet hiertoe werd in de jaren 1986 en 1987 gegeven. Op verzoek van de Spaans-Portugese joodse gemeente werd toen door een team medewerkers van de Universiteit van de Nederlandse Antillen (waaronderde auteur) de synagoge Mikvé Israël-Emanuel in Willemstad (Curaçao) opgemeten en uitgetekend. Hieruit is later de ambitie gegroeid om dit gebouw in haar verhouding tot de gehele stad te bestuderen. In vier delen probeert de auteur de oude stad ofwel de Punt te herscheppen en haar weer met de oorspronkelijke bevolking op te vullen. Het is de vraag of dit in zijn geheel wel goed uit de verf is gekomen.

In de proloog wordt eerst de ontstaansgeschiedenis van Curaçao als Nederlandse kolonie in vogelvlucht doorgenomen. Daarnaast worden de voor het eerste deel van het boek gebruikte kaarten uit de zeventiende en begin achttiende eeuw bekeken. De auteur zet zelf al vraagtekens bij de betrouwbaarheid daarvan: er kunnen immers makkelijk fouten in zijn gemaakt of met de werkelijkheid kan er een loopje genomen zijn.

In het eerste deel wordt een poging gedaan de Punt tussen 1634 en 1707 te reconstrueren aan de hand van de hiervoor al besproken kaarten en tal van archiefstukken. Willemstad bestond toen nog slechts uit de vesting 'Fort Amsterdam' en enkele huizen. Slechts zeer langzaam kwamen er meer bewoners, onder wie de eerste Spaans-Portugese joden. Ook werden de nederzettingen langzaam ommuurd en gingen een eenheid met de vesting vormen. Pas in de loop van de achttiende eeuw raakte de naam Willemstad ingeburgerd.

In het tweededeel volgt een nauwgezette, met tal van voorbeelden verduidelijkte, reconstructie van De Willemstad tussen 1700 en 1732. Dit gebeurt in 3 fasen waarbij steeds een andere bron als basis is gebruikt. Ten eerste de lijsten van inwoners van de stad, die voor verschillende doeleinden zijn opgemaakt: voor het heffen van belastingen in 1702 en 1707, het betalen van een brandschatting om in 1713 de Franse furie af te kopen en het opmaken van een schattingsregister daarna. Ten tweede de verscheidene koopaktes, die door de tijd heen zijn opgesteld. Hieruit konden naast de huiseigenaars, ook de diverse verbouwingen en aanbouwtjes opge- maakt worden. Verscheidene voorbeelden zijn hierbij integraal opgenomen. Tenslotte is bij de